

ELVIRA WERKMAN

GELUKSKLAVERS

Natuurgeluk in de nieuwbouw

KNNV Uitgeverij

Voor Wout, Koen en Eva

WAT VOORAFGING

Stel je voor, je woont in een nieuwbouwwijk en loopt verplichte, dagelijkse rondjes van zeven minuten. Iedere week worden je rondjes een paar minuten langer en je breidt uit van drie keer naar vijf keer per dag. Je rondjes worden langer, maar nooit kom je de wijk uit. Iedere dag maar weer diezelfde rondjes. Je gaat een keer linksom en een keer rechtsom, maar daarmee houdt de variatie wel op. De ene dag regent het en loop je met een paraplu, de andere dag is het warm en heb je blote benen. Je hebt pijn, het lopen gaat niet gemakkelijk. Niet voor niks loop je die kleine rondjes. Je revalideert van een rugoperatie. 'Na zes weken mag je weer hardlopen', vermeldt de brochure die je kreeg bij de rugkliniek, voorafgaand aan de operatie. Zet dat 'hard' maar tussen haakjes, bij een volgende druk.

Goed. Je loopt dus die rondjes. In een nieuwbouwwijk die na tien jaar nog niet af is. Stenen, hijskranen, mensen, tweeverdieners met drie auto's. Je hebt ook fietsers, die hun boodschappen doen bij een supermarkt in een noodgebouwtje of van en naar een van de vijf basisscholen sjezen met kroost voorop, achterop en ernaast. Scholieren met z'n vieren op de fiets naast elkaar. En je hebt wandelaars, al dan niet met hond of kinderwagen. Een enkele scootmobiel of rollator. Vissende kinderen en mannen langs de waterkant. Moeders met kinderen in speeltuinen. Kortom: een typische Vinex-wijk.

Maar... waar is de natuur?

Als je actieradius zo klein is dat je de wijk niet uitkomt of zelfs niet je eigen buurtje binnen de wijk, dan ga je anders kijken naar je omgeving. Je móet wel, wil je het leuk houden. En 'leuk' is het lang niet altijd geweest, dat kan ik je vertellen. Maar gaandeweg herontdekte ik van alles onderweg. Herontdekte ik wat ik de eerste jaren zag, toen de kinderen nog klein waren en ik kleine ommetjes met ze maakte, maar wat ik - ingehaald door de tijd - steeds meer was kwijtgeraakt. Mooie mosjes op muren, ijsvogels als blauwe flitsen boven het water, grote zilverreigers, jubelende veldleeuweriken, patrijzen, broedende visdiefjes, kleine plevieren, zweefvliegen, metselbijen, vuurwantsen. Ik ontdekte dat riet het hele jaar door mooi is, maar vooral in de winter met een zacht winterzonnetje erop. Dat de patronen in een maisakker aan de rand van de wijk fascinerend zijn, vooral op mistige dagen. Ik zag het eerste groen aan de bomen in de lente en het laatste blad vallen in de herfst. Wandelen vertraagt en verruimt je blik. En trage rondjes helemaal. Alsof je de wereld door een vergrootglas ziet. Je wordt er creatiever van en komt tot nieuwe ideeën. Zo ontstond al wandelend het idee voor dit boek.

Dat was lang vóór het coronavirus de wereld in haar greep kreeg en plotseling heel veel mensen ommetjes dichtbij huis gingen maken voor een 'frisse neus'. Oog en oor hebben voor natuur in de buurt is daardoor actueler geworden dan ooit. Natuur is overal, waar je ook woont, of het nou in de Vinex is of hartje stad. En je wordt er niet alleen blij van, het is nog gezond ook.

*Wie in de natuur waarlijk kan genieten,
heeft een schat, dien hem de diepste ellende
niet kan ontrooven.*

- Frederik Willem van Eeden, 'Op de Binnenduinen'.
*Volksalmanak voor het jaar 1891.
Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.*

INHOUD

Wat voorafging
7

1. Natuurmens in de Vinex
13

2. Pionieren
17

3. Water
29

4. Bomen
47

5. Tuin & huis
61

6. Moestuin
95

7. Onderweg, langs rafelranden en
verrassingen
115

8. Groen en gezondheid
135

1. NATUURMENS IN DE VINEX

Ik woon in een eenvoudig rijtjeshuis in een Vinex-wijk in het midden van het land. Als geboren en getogen Groninger was dat even wennen, maar er zijn slechtere plekken om te wonen. Zoals we in Groningen zeggen: het kon minder. En als een coronavirus plots de wereld verlamt en mensen gedwongen thuis komen te zitten, dan besef ik des te meer wat een bof het is dat ik op de rand van stad en platteland woon. Dat ik zo langs weilanden, rietkragen en rivierdijken kan struinen om een frisse neus te halen.

Eerst even voor de mensen bij wie het begrip Vinex-wijk niet bekend is: het is een typisch Nederlands verschijnsel. Ruim een kwart eeuw geleden werd de eerste 'Vinex-wijk' uit de grond gestampt. VINEX staat voor *Vierde Nota Ruimtelijke Ordening Extra*, een notitie uit 1993 van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu, waarin gebieden aan de rand van grote steden werden aangewezen voor grootschalige nieuwbouw. Een bouwoperatie van in totaal 835.000 woningen. Al vanaf het begin kampt de Vinex met imago-problemen: saai, eenvormig, veel beton en geen natuur zijn associaties die menigeen erbij heeft. Het zouden de getto's van de 21^e eeuw worden, zo voorspelden experts in de jaren negentig. In 2019 schreef de Volkskrant: *'Er zijn meer vooroordelen over dan lofzangen op de Vinex-wijk'*, en eerder nog, in 2006: *Homo vinex mist wild groen - Extra kavels voor huizen brengen meer op dan groen. Vinex-wijken hebben daardoor maar weinig natuur. Kinderen groeien op zonder wilde planten en dieren. [...] Natuurorganisaties vrezen dat kinderen natuurloos opgroeien.*

Is het echt zo erg? Ik heb niet elke nieuwbouwwijk in Nederland bezocht en het is ook niet mijn doel om er een studie van te maken. Wat ik wel weet, is dat de nieuwbouwwijken in ons land niet over een kam te scheren zijn. Stedelijk, suburbaan of juist een dorps karakter, de ene wijk is de andere niet, ook al zijn ze alle uit dezelfde nota geboren. En de ene mens is de andere niet. De een ziet meer natuur dan de ander en dan hangt het ook nog eens van je humeur of stemming af. Als ik me somber voel, is de natuur ver te zoeken. Dan zie ik veel meer stenen dan anders, zijn de huizen lelijker dan anders, regent het de hele dag, worden aan een stuk door heipalen de grond ingehamerd en is er altijd ergens iemand met een schuurmachine aan de gang. Daar word je niet vrolijker van. Maar het is lang niet altijd somberheid troef, gelukkig. Ieder mens kent pieken en dalen.

Twaalf jaar Vinex. Nooit gedacht dat ik het zo lang zou volhouden. Ik, natuurmens. De Vinex is niet de eerste plek waar je gaat kijken als je natuur wilt zien. Was het in een vlaag van verstandsverbijstering dat ik destijds op deze plek belandde? Jarenlang draaide ik er maar een beetje omheen als de woonplaats ter sprake kwam. Het voelt als een soort 'uit de kast komen' nu ik heb besloten er een boek over te maken. In de beginjaren struinde ik veel rond met de kinderen, over braakliggende terreintjes en langs water. We waren pioniers. Ontdekkingsreizigers. Maar al snel werd de wijk voller en drukker (zoals dat gaat met een nieuwbouwwijk) en zag ik de jaren erna alleen maar de stenen, de mensen, het verkeer. Drukte als in een gonzende bijenkorf. Een rugoperatie was er voor nodig om weer oog te krijgen voor mijn omgeving en het groen opnieuw te ontdekken. Ik, natuurmens die altijd roept dat natuur overal is, was het zelf een beetje kwijt.

Na mijn operatie in hartje zomer 2015 moest ik weer op de been komen. Ik begon met kleine rondjes. Eerst door de tuin, daarna in de wijk. Het eerste rondje duurde precies zeven minuten en voelde als een topprestatie. Geleidelijk werden de rondes groter en ik liep meerdere keren per dag, maar nooit buiten de wijk. Steeds maar weer die nieuwbouwwijk met al die stenen. Ik zag in dat ik verder moest kijken dan die stenen om te overleven als natuurmens in de Vinex, met zo'n beperkte actieradius. Ik maakte onderweg foto's van het groen en alle mooie luchten, net als in de eerste jaren. Werd de drukte om mij heen even te veel? Dan keek ik gewoon omhoog. Naar de lucht, de overvliegende ganzen, aalscholvers, zilverreigers, kraaien en kauwen. En de zwiepende boomtoppen.

Dus ja, er is natuur! Als je het maar wilt zien. Natuur in de breedste zin van het woord, wat mij betreft, dus alles wat leeft, groeit en bloeit. Natuur is voor mij niet alleen grootse, meeslepemde natuur in de daarvoor ingestelde en zorgvuldig beheerde natuurgebieden, maar het is ook de paardenbloem tussen de stoeptegels, de koolmees in de tuin en de trilspin in huis. Natuur om te bewonderen, natuur waar we niet zonder kunnen. Natuurlijk kun je van alles zeggen over de kwaliteit van natuur, de verschrikkelijke achteruitgang van biodiversiteit, de toename van (al dan niet invasieve) exoten en het verdringen van natuur door de oprukkende mens. Ik repte er eerder al over in mijn boek *De man op de dijk*. In *Geluksklavers* wil ik vooral even terug naar de basis: 'zien is kennen'. Op zoek naar broodnodig klein geluk, zoals het ontdekken van beversporen aan de rand van de wijk, jonge wilde eendjes in de sloot of het vinden van een klavertje vier. Geluksklavers.

Natuur in de Vinex dus. Je zou er een heel eigen categorie van kunnen maken: Vinex-natuur. Het is niet hetzelfde als natuur in de stad, want daar heb je bestaande bebouwing – soms eeuwenoud – en de natuur is min of meer aangepast. Natuur in het buitengebied is ook anders, want daar wordt niet

ingrijpend gebouwd. Een Vinex-wijk is zo dynamisch als het leven en het is pionieren voor mens en natuur. Mensen verhuizen, dieren verdwijnen. Maar er komen ook nieuwe bij en de verrassingen onderweg maken het interessant. Zo had ik de eerste twee jaar ontzettend veel grasmussen in de tuin en zag ik overal akkers met klaprozen en kamille. De grasmussen heb ik de laatste jaren niet meer gezien en de klaprozen worden minder en minder. Het afgelopen jaar kreeg ik aan beide kanten nieuwe burens en bij de warmtecentrale van Nuon hing ineens regelmatig een slechtvalk rond. Een grote karekiet kraste voor het eerst in de wijk en grote zilverreigers zaten naast het fietspad. Dingen veranderen. Wat dat betreft is de Vinex-natuur helemaal niet anders dan andere natuur. Wandel in een natuurgebied en iedere keer dat je er komt zal het anders zijn. De natuur is nooit hetzelfde. Alleen gaan de veranderingen in een Vinex-wijk vele malen sneller dan waar dan ook.

Twaalf jaar als natuurmens in de Vinex bracht me vele opmerkelijke momenten, vastgelegd met pen en camera. Voor dit boek maakte ik een selectie van dagboekfragmenten, gebundeld per thema en in seizoenen, waardoor de leeftijd van mijn kinderen heen en weer springt van 2 naar 12 jaar. Ondertussen zijn mijn lieve kinders drie tieners geworden, met een eigen leven en deels andere interesses, en struin ik veelal kinderloos door de Vinex-jungle. Wel vonden ze het leuk om mee te denken over dit boek, hadden ze een mening over de voorkant en over de foto's die er beslist wel of niet in moesten komen. Zonder hen had ik dit boek nooit kunnen maken.

2. PIONIEREN

In een nieuwbouwwijk is het pionieren. Voor de bewoners, die een nieuwe kennissenkring moeten opbouwen, die door het zand moeten ploegen om hun straat uit te komen, hun boodschappen doen bij een supermarkt die gevestigd is in een noodgebouw, en fietsend over glibberige, kleiige bouwplaten het station moeten zien te bereiken. *Survival in the city*. Zeker de eerste jaren kwam ik nooit met schone broek en schone schoenen de wijk uit. En die glibberige bouwplaten bezorgden me een val tegen het asfalt, met een halfjaar revalideren als gevolg. Ook voor de natuur is het pionieren en aanpassen. De omgeving verandert voortdurend. Denk je als veldleeuwerik een mooie broedplek te hebben gevonden, staan er ineens graafmachines in het veld, klaar om de grond 'bouwrijp' te maken. De eerste jaren hoorde ik ze overal zingen in de wijk, in 2017 alleen nog boven de 'droge ecologische zone', oftewel weilanden die als een smalle groene ader de wijk doorkruisen. Als ik naar het station aan de rand van de wijk fiets, kom ik er dwars doorheen, via het geasfalteerde pad. In die weilanden grazen nu koeien en schapen. Het heeft iets surrealistisch, die koeien met op de achtergrond voorbijrazende auto's, bussen, snelle fietsers en oprukkende bebouwing. Hoge hijskranen midden in het winkelcentrum in aanbouw. En daar boven die veldjes hoorde ik mijn laatste veldleeuweriken zingen. Je moest goed luisteren om ze boven het verkeer uit te horen. De laatste twee jaar ben ik extra vaak gaan luisteren, maar de jubelzang klonk niet meer. Wel zag ik tot mijn vreugde nog een clubje patrijzen scharrelen. Ik dacht dat ze verder naar het buitengebied verdreven waren. Vanaf het begin verplaatsen ze zich door de wijk, over de braakliggende terreintjes. Hun

eerste terreintjes, tien jaar geleden, worden nu omgevormd tot 'Buurt aan de weide', zo vermeldt het drie meter hoge reclamebord. Bulldozers rijden dagelijks af en aan.

Maar niet alles wordt door de oprukkende bebouwing richting buitengebied verdreven. Oeverzwaluwen maakten dankbaar gebruik van een zanddepot en bouwden er hun nesten, rugstreeppadden roepen nog steeds zomers in koor, snoeken paaien in de sloot, visdief, kleine plevier en scholekster broeden op de platte daken.

Pioniers ✿ DECEMBER

Dochter (2) en ik maken vandaag een flinke ochtendwandeling. Nadat we de jongens afleverden op school haastten we ons naar huis om de wandelschoenen aan te trekken. De zon schijnt fel en de lucht is strakblauw. Dat vraagt om een struintocht. Gewapend met pop (zij) en camera (ik) trekken we de buurt in. Deze keer wandelen we nu eens niet richting water voor de eenden en de koeten (de laatste dagen is het rustig op het water). Nee, vandaag heb ik meer oog voor planten dan vogels. Scharrelend over enkele van de talloze braakliggende terreintjes in de nieuwbouwwijk valt het op hoe bloemrijk sommige veldjes er nog bij liggen. Gele en witte bloemblaadjes wiegen op de wind. Voornamelijk van gewone raket en reukloze kamille. Hier en daar boerenwormkruid volop in bloei. We vinden zelfs een laatste klaproos. In december!

Allemaal pioniers van braaklandjes en verstoorde grond. Pioniers als wij, bewoners van een nieuwbouwwijk. Met dit verschil dat pioniersplanten na verloop van tijd worden weggeconcurrerd door meer gespecialiseerde planten. Of zullen dochter en ik op een dag ook worden verdreven door meer aangepaste mensen, de 'homo vinex'?

'Popje koud', meldt dochter, na een tijdje struinen. Er staat inderdaad een gure wind, die ons rode wangen en een loopneus bezorgt. Met dit weer is niks fijner dan met warme melk (zij) en koffie (ik) nagenieten van wat we buiten zagen.

Klaver ✿ MEI

De jongens zoeken geluksklavers. Met wisselend geluk.

'Kijk, ik heb er één, een klavertje vier!' roept oudste al na enkele seconden. 'Dat is mijn achtste al in mijn hele leven.'

'O, écht niet, daar geloof ik niks van. Ik vind er nooit eens eentje! Laat zien dan.' Middelste kijkt ongelovig naar het blad in broers hand. Tja, het zijn toch echt vier blaadjes aan het steeltje, constateert hij. Ik zeg maar niet dat er twee wel wat rafelig zijn.

Even later roept middelste, met een kaal steeltje in de hand: 'Hé, kijk, ik heb een klavertje nul, dát is pas bijzonder!'

Rugstreepaddenregen * MEI

'Mevrouw, wat doet u daar?' Twee jochies roepen naar mij vanaf de andere kant van de poel waarin ik met mijn teenslippers in de glibberige klei sta. Voorover gebukt om de paddenlarven in het ondiepe water te bekijken. Ja hoor, dacht ik het niet, zwart met een wit driehoekje. De typische paddenkoren hoorde ik weken geleden al, 's avonds in bed. Rugstreepadden!

Ik maak een ommetje door het parkje bij mij om de hoek en beland bij de kleine, ondiepe poel, die met dit warme weer aan de randen begint op te drogen. Twee jochies van een jaar of acht struinen net als ik de oever af, zij gewapend met een schepnetje en laarzen.

Ze komen naast me staan (raar mens op teenslippers, hebben ze misschien gedacht). 'Zoekt u ook kikkervisjes? En hebt u de salamanders ook al gezien?' Nee, dat heb ik niet en kikkervisjes ook nog niet, alleen zwarte wolken paddenlarven. Ik heb dan ook schepnet noch laarzen mee, ik maak slechts een ommetje.

Al snel trek ik mijn slippers uit – die zuigen zich onhandig vast – en loop op blote voeten door de modder. Samen met de enthousiaste jongens bestudeer ik hun oogst in het netje. Veel larven van de kleine watersalamander en twee groene kikkervisjes, ontdekken we. Ook zien we waterslakken, libellenlarven, bloedzuigers.

Na het avondeten besluit ik met dochter nog een klein rondje door het parkje te maken, even haar de paddenvisjes laten zien. Alleen maar kijken vanaf de droge oever, dacht ik. Dus weer op slippers (want het is nog steeds warm). Maar wat zien we? Een paddenregen! Rugstreepadjes zo groot als mijn pinknagel, net gemetamorfoseerd, die allemaal tegelijk uit het water komen en over het pad springen. En zo vind ik mezelf voor de tweede keer op een dag blootsvoets in de zompige klei. Deze keer met dochter in mijn voetsporen.

